

ERDAL ÇOBAN

Egy balkáni eredetű népcsoport a koppányi szandzsákban: a vlahok

Az 1570. évi török összeírások alapján¹

Nagy Szulejmán szultán az 1541-ben harc nélkül elfoglalt Buda várát, a magyarországi hadjárat közben a Duna mentén megszállt helységekkel együtt birodalmához csatolta. Az ország három részre szakadása után kialakult magyar védelmi vonal nem tudta az oszmán-törökök további terjeszkedését megakadályozni. Az 1543 és 1545 között a Dráva mentén és a Dunántúlon lezajlott török hódítások célja az volt, hogy a birodalom új tartományaként számon tartott budai beglerbégségnek a hátszágát megnövelve biztonságba helyezték, azután pedig felvonulási és utánpótlási támaszpontként használják azt a Habsburgokkal szemben.²

A Tolna megyei védőlánc legnyugatibb szemének számító, a Dunántúlon található Koppány meglepő módon sokkal korábban jutott török kézre, mint Simontornya és környéke. Egy korabeli levélből értesülünk arról, hogy még 1543 októberében török csapatok jelentek meg Koppányban, és ezek egyben erősítették is a várost.³ A nyugat-tolnai és kelet-somogyi területeket a Tolna-Baranya megye felől megszerveződő török közigazgatási rendszernek megfelelően először a mohácsi szandzsákhhoz csatolták.⁴ A források tanúsága szerint Koppányt és környékét már 1550 májusában független közigazgatási egységként szervezték

---

¹ Elhangzott a 2006. augusztus 23–26-án Debrecenben rendezett VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson.

² Az oszmán-törökök Buda török kézre kerülése utáni politikájára és hódításaikra vonatkozóan lásd: Gökbilgin, M. Tayyib: *Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar*. In: Kanunî Armağanı. Ankara, 1970. 32–33.; Káldy-Nagy Gyula: *A budai szandzsák 1559. évi összeírása*. Budapest, 1977. 8.; Dávid Géza: *A simontornyai szandzsák a 16. században*. Budapest, 1982. 9–10.

³ Vass Előd, a téma egyik kutatója viszont előbb a dombóvári vár zsoldjegyzéke alapján 1552-re (Vass Előd: *Törökkoppány 1556. évi első adóösszeírása*. In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából – Levéltári Évkönyv 3*. Kaposvár, 1972. 57.), majd Istvánffyra hivatkozva 1544-re datálja (uő.: *A mohácsi szandzsák hatvannégy évvel a csata után*. In: Rúzsás Lajos–Szakály Ferenc (szerk.): *Mohácsi Tanulmányok*. Budapest, 1986. 356.). Egy másik nézet szerint Koppány 1550-ben esett el (Hóvári János: *Fonyód a török hódítás korában*. In: Kanyar József (szerk.): *Fonyód története*. Kaposvár, 1985. 118.). Mekcsey István leveléről és a város török kézre kerüléséről lásd: Szakály Ferenc: *Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után (1526–1566)*. In: Puskás Attila (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből II*. Szekszárd, 1969. 26.

⁴ Az ekkor 17 nahiéből álló mohácsi szandzsák adóösszeírásával kapcsolatosan lásd: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (a továbbiakban: BOA), *Tahrir Defteri* (a továbbiakban: TT), No. 441.

meg.⁵ Somogyból ide tartozott az új szandzsák székhelyéül is szolgáló koppányi, karádi és kőrösi, Tolnából pedig a szakcsi – később dombói – kerület (*náhiye*). A Marcal völgyébe és Zalába való behatolásuk után a törökök 1563-ban a szandzsák alá vonták a marcali náhijét, 1580 körül pedig a zalavárit.

Az általunk tárgyalt terület 16. századi életéről több török forrásból értesülünk. Ezek között megemlíthetjük a szandzsák-összeírásokat (*tahrir-defteri*), a fejadó-kimutatásokat (*dzsizje-defteri*) és a katonaság javadalombirtokait kimutató *timár-defter*iket.⁶ A török uralomra vonatkozó iratok közül kétségtelenül a legfontosabbaknak a szandzsák-összeírásokat tekinthetjük. Ezek gazdaságtörténeti értékük mellett népesedéstörténeti szempontból is rendkívüli fontosak. E forráscsoport segítségével nyerhetünk összefüggő képet a szandzsákok összlakosságáról, népsűrűségükről, átlagos településnagyságukról és a pusztasodás mértékéről. De más szempontból is nagyon fontosak: a szandzsák-összeírások gazdag névanyagából meríthetünk ismereteket a lakosság nemzetiségi összetételéről, illetve ezeken a területeken végbemenő népességmozgás mértékéről.⁷ Ebben az összefüggésben az ún. fejadó-kimutatásokat sem hagyhatjuk figyelmen kívül, különösképpen azon csoportjukat, amelyek feltüntetik a *dzsizje*-adóval szolgáló valamennyi családfőt.⁸

Magyarország történetének egyik legérdekesebb kérdése az, hogy az ország nemzetiségi összetétele hogyan alakult az 1500-as évek elejétől a század végéig. A hódoltság egyes területei nemzetiségi megoszlásának és annak változásának megértéséhez – legalább a 16. század második felére vonatkozóan – nagy segítséget nyújtanak a török összeírások. Ha megfigyeljük a Koppányra vonatkozó forrásainkat, akkor megállapíthatjuk azt, hogy 1570-ig a magyarság képviselte a lakosság túlnyomó többségét. A magyar népesség között azonban akadhatunk korábban beköltözött idegen ajkúakra is (tót, cseh, horvát, kun és néhány esetben besenyő), de ezek nemzetiségváltásának folyamata már eddigre befeződött. Ugyan-

⁵ Egy rendelkezésünkre álló kinevezési okmány kivonata (*ruúsz-defter*) pontosabb adatokat szolgáltat erről az eseményről. Így 1550 májusában Isztambulban jóváhagyták Dervis mohácsi bég ajánlatát, amely szerint Koppány független szandzsákká alakítható, mivel a közelében levő náhijék is virágzásnak indultak a palánkaival együtt. A dunai kapitány, Derja Bég lett a szandzsák első bégje (BOA, *Kâmil Kepeci Tasnifi*, Ruúsz, No. 209, 90). Káldy-Nagy egy, a budai beglerbégség hídzsra szerinti 957. évre (1550. jan. 20. – 1551. jan. 8.) keletkezett pénztári naplójára hivatkozva 1550-re teszi a koppányi szandzsák kialakulását (Káldy-Nagy: *A budai szandzsák*, 9.). A szandzsák első adóösszeírása nyomán felvetődött 1552. évre való datálással kapcsolatosan lásd: Dávid, Géza: *Ottoman Administrative Strategies in Western Hungary*. In: *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage*. Istanbul, 1994. 33. és Vass: *A mohácsi szandzsák*, 57–58. Az 1554. évet felvette Birken, Andreas: *Die Provinzen des Osmanischen Reiches*. Wiesbaden, 1976. 29.

⁶ Az 1546. évi *tahrir-defter*in kívül még négy fennmaradt: az 1552., 1565., 1570. és 1580. évi *defterek*. Jelzetük sorrendben: BOA, *TT*, No. 412, 665, 563 és 676. Az 1563. és 1566., 1573., 1574., 1676., 1577., 1580. évi *dzsizje-defter*ik jelzetei: Bécs, Nationalbibliothek Flügel 1349, 1351, 1353, 1352, 1353, 1349. Három *timár-defter*it ismerünk az 1565., 1570. és 1580. évből. Jelzetük sorrendben: BOA, *Timar Defteri*, No. 353, 505, 659.

⁷ A hódoltsági lakosság folytonosságáról és vándorlásáról, különös tekintettel a budai szandzsákra lásd: Dávid, Géza: *Data on the Continuity and Migration of the Population in 16th Century Ottoman Hungary*. *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, XLV (1991) 219–252. A simontornyai szandzsák viszonyaira vonatkozóan lásd: uő.: *A simontornyai szandzsák*, 57–61.

⁸ Erre jó példákat ad Káldy-Nagy Gyula tanulmánya, amely a fejadó-kimutatások alapján a délkelet Dunántúl népességének vándorlását és költözködéseit, illetve az idegen betelepülést kimutatja: *Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai*. Budapest, 1960. 6–7.

ez a jelenség jellemző volt a szomszédos simontornyai szandzsákra is.⁹ A török korban beköltözők között számon kell tartanunk a török katonák mellett a polgári lakosokat is. Míg a katonság létszámával kapcsolatban lehetőségünk van a timár-összeírásokból tudomást szerezni, addig a polgárokról nincsenek pontos adataink, minthogy a török közigazgatási rendszer nem tüntette fel őket a szandzsák-összeírásokban.¹⁰

1570-től kezdve a szandzsák nem-magyar elemét nagyszámú, balkáni származású népesség képviselte. Az első információt róluk az 1570. évi tahrír-defteri külön fejezetéből és egy timár-defteriből szerezzük. Az 1580. évi tahrír-defteri vlahokat érintő fejezete és a szakirodalomban *alku listá*nak nevezett 1581-es jegyzék tömegesebb betelepülésükről tudósít.¹¹ Mielőtt az első forráscsoportot közölnénk, szeretnénk tájékoztatást adni a vlahok korábbi balkáni történetéről, ami nagyjából magyarázatot ad a későbbi koppányi viszonyokra.

A *vlah* szón mindenekelőtt egy, a Balkán-félsziget történetében szerepet játszó etnikumot, egy latinizált paleobalkáni népességet¹² értünk, amely észak-albániai és dél-szerbiai hegyes őshazájából az egész félszigeten elterjedt. A közeli hercegovinai fennsíkra már korán eljutnak, a 12. század elején pedig északabbra vándorolnak. Egy részük egészen Közép-Boszniáig hatol. Tudomásunk van arról, hogy a 13–14. században jelentős számban élnek a Pindosz-hegységben, illetve Epirusz és Thesszália hegyeiben. Nem véletlen tehát az, hogy a források *Vlachia* vagy *Vlachia Magna* kifejezéssel emlegetik Thesszeliát. Manapság a balkáni vlahok nagy többsége Észak-Görögországban él, de kisebb-nagyobb csoportjaikkal Bulgáriában, Macedóniában, Albániában, és az Isztriai-félszigeten is találkozhatunk.¹³

A vlahok a transzhumációnak nevezett fél-nomadizmust űzték foglalkozásul. A bizánci írók utalnak az évszakok által megszabott vándorlásukra, a szerb okmányok egyenesen *kjelatori* (vándor) és pásztor néven említik őket.¹⁴ Meg kell jegyezni, hogy a 11. századtól már népi hovatartozástól függetlenül vlahoknak neveznek minden vándor pásztort nemcsak a Balkán-félszigeten, hanem a 16. századi Magyarország peremterületein és ennek szomszédainál is. A török források vlahjainak egy részét valószínűleg ezek a vegyes etnikai eredetű pásztorok alkották.¹⁵

Az oszmán-törököknek, miután a Balkán-félszigeten megvetették a lábukat, mind az itt, mind pedig a Kis-Ázsiában folytatott háborúikhoz nagy katonai erőkre volt szükségük. Ezt

⁹ Dávid Géza: *Pasák és bégek uralma alatt. Demográfiai és közigazgatás-történeti tanulmányok.* Budapest, 2005. 47–49.

¹⁰ Az 1570-es, illetve 1580-as összeírásokban Döbrököz városában mégis talán véletlenül vettek jegyzékbe török lakost. Ebben az időben itt tizenegy családfővel találkozhatunk. A szandzsák török polgárainak hozzávetőleges összszámát csak a katonák létszámának megállapítása után kaphatjuk meg, mivel az előbbieket a katonák szükségleteinek biztosítása érdekében érkeztek Magyarországra. A tömeges török letelepedésekről, tolnai és váci példákról lásd: Dávid, Géza: *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devri Macaristanı'nda Şehirleşme.* In: Osmanlı, 4. Cilt. Ankara, 1999. 114.

¹¹ Az 1570. évi fejezet: BOA, *TT*, No. 563, 172–178.; az 1580. évi fejezet: BOA, *TT*, No. 676, 81–100.; az alkulista: Bécs, N. B. Flügel 1361, 39–47. Az utóbbit közzétette Velics Antal-Kammerer Ernő: *Magyarországi török kincstári defterek.* I. köt. Budapest, 1886. 331–333.

¹² A vlahok illír eredete mellett állást foglal: Malcolm, Noel: *Bosnia. A Short History.* London, 1994. 75–76. A trák eredet kérdéséről lásd például: Stavrianos, L. S.: *The Balkans since 1453.* London, 1963. 23–24.

¹³ Malcolm: *Bosnia*, 73–74.; Vass: *A balkáni nomadizmus az Oszmán Birodalom európai tartományaiiban.* In: Tőkei Ferenc (szerk.): *Nomád társadalmak és államalakulatok.* Budapest, 1983. 277–278.

¹⁴ Malcolm: *Bosnia*, 74.

¹⁵ Hegyi Klára: *Magyar és balkáni katonaparasztok a Budai vilájet déli szandzsákjaiban, Századok,* 135. évf. (2001) 1268.

a problémát úgy oldották meg, hogy fenntartották a helyi nemesi réteget, és a hatalmukba került balkáni területeken újraszervezték a helyi katonaságot. Az oszmán-török államigazgatás ezen csapatok katonai szolgálata fejében timárt adományozott nekik, azoknak pedig, akik már földterülettel rendelkeztek, azt adómentes, örökletes telekké változtatta. Ezzel a törökök elérték, hogy ezek a fegyveres csoportok szívesen beálltak az oszmán hadseregbe.¹⁶ Ezen fegyveres csoportok között elsősorban megemlíthetjük a *vojnukokat*, akik a független szerb államban a nemesség soraiba tartoztak, a török hódítás után azonban már ezek haderejének vértis harcosaiként katonáskodtak, és mindenütt a félszigeten de különösképpen Szerbiában a határvidéket védték.¹⁷ A török hadseregben a 15. század közepétől kezdve szolgáló *martalócok* egy másik balkáni eredetű fegyveres csoportot képviseltek. Ezek az Észak-Szerbián és Bosznián át Dalmáciáig és onnan egészen Moreáig terjedő határsávon harcoltak, Buda eleste után pedig Magyarország katonai szempontból majdnem minden fontos helyén szolgáltak. Nemcsak vár- és határvédelem tartozott a feladatkörükbe, hanem részt vettek a portyázásokon, kémkedtek az ellenséges területeken, illetve a török flotta legénységét is ők alkották, és biztonsági és rendőri szolgálatot is végeztek. Ennek fejében földjeikért nem kellett adót fizetniük, és a törvények mentesítették őket a dzsizje, a kivételes adók és a földesúri kapuadó alól.¹⁸

Az oszmán-török államigazgatás a délszláv területek egy másik nagyszámú népcsoportját képviselő *vlahokat* is betagoalta katonái soraiba. Ezek feltehetően a korábbi szerb államban bizánci eredetű, különleges megszervezésen estek át. Tudomásunk van arról, hogy ezeknek a félnomádoknak egy része a 13–14. századi szerb államban bizonyos katonai és rendészeti szolgálatokat látott el. Megszervezésüknek köszönhetően a *vojnik* néven emlegetett félnomád pásztorok szabad paraszti jogálláshoz juthattak.¹⁹ Az oszmán-török állam először II. Mehmed uralkodása alatt a szendrői szandzsákban léptette érvénybe a szerb *jus valachicum* török változatát, amelyet a későbbi törvénykönyvek őstörvénynek (*kanûn-ı kadîm*) neveznek. A törvények rendelkezése alapján minden családnak évente egy florit, azaz aranyforintot (a 15. században 45 akcséből állott) kellett fizetnie. A források a vlahok megjelölésére a *filoridsziján* (filori-fizetők) elnevezést használták, amely a törvények ezen cikkéből származik. Ez az adó az oszmán-török megszállás előtti időkre nyúlik vissza. Úgy tűnik, hogy a Dusan István szerb uralkodó által életbe léptetett adóztatási rendszert, amely minden háztartást egy *hyperpyron*, vagyis egy velencei dukát fizetésére kötelezett, az oszmán-török apparátus fenntartotta, és kiterjesztette az uralma alá került vlahokra.²⁰

¹⁶ İnalçık, Halil: *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Cilt 1: 1300–1600. çev. Halil Berktaş, İstanbul, 2000. 52.; uő.: *Stefan Dušan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na. XV. asırda Rumeli'de hristiyan sipahiler ve menşeleri*. In: *Osmanlı İmparatorluğu. Toplum ve Ekonomi*. İstanbul, 1993. 106–107.

¹⁷ A *vojnik* szervezetről a következő tanulmányok adnak bővebb felvilágosítást: İnalçık: *Stefan Dušan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na*, 83–103.; Ercan, Yavuz: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Vojnuklar*. Ankara, 1989. passim; Hegyi: *Magyar és balkáni, 1264–1266*.

¹⁸ A *martalócok*at illetően lásd: Vasić, Milan: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Martoloslar*, çev. Kemal Beydilli, Tarih Dergisi, 31 (Mär 1977), 49–55. és Anhegger, Robert: *Martoloslar Hakkında. Türkiye Mecmuası*, VII–VIII. (1942) 290–291.

¹⁹ Vass: *A balkáni nomadizmus*, 272.

²⁰ İnalçık, Halil: *Filori*. The Encyclopaedia of Islam. New Edition. II. Leiden–London, 1965. 915.

A vlahok egyik régi alapegysége a *katun*, vagyis a pásztorközösség-szállás volt.²¹ Míg ez a középkori egység a szerb királyok adományleveleiben körülbelül 15–30 családot foglalt magába,²² addig a török törvények katunjai általában 50 családot jelentettek. A szendrői szandzsák törvényeiből és más török törvénykönyvekből megtudjuk, hogy minden *katun* az államnak évente többek között sátrat, sajtot, kötőféket, kost volt köteles beszolgáltatni.²³ A törvények előírták, hogy katonai szolgálatuk teljesítése után mentesek legyenek a *dzsizje*, a tized, a földesúri kapuadó és mindenféle más rendkívüli állami adó fizetésétől. A törvények hol *vojníknak*, hol *göndernek* (amely a görög eredetű *kontáron* szóból származik²⁴) és néhány esetben *eşkıncünek* (török eredetű szó) nevezik a vlah pástorokból lett harcosokat. A törvények előtt teljes jogú katonáknak számítottak. Szendrőn, Branicsevóban és Vidinben minden öt háztartásnak, Boszniában és Hercegovinában pedig tíz háztartásnak egy katonát kellett fegyverben tartania, hogy a békeidőkben a környék védelmére ügyeljenek. Háború esetén pedig a lovas vlah katonák teljes fegyverzetben kötelesek voltak hadba vonulni és a portyázásokban részt venni.²⁵ Amikor több emberre volt szükség, minden családot egy-egy lovast volt köteles kiállítani.²⁶

Az oszmán-törökök közigazgatási rendszerükbe a vlahokat saját társadalmi-gazdasági, patriarchális és autonóm szervezetüket (*knežine*) meghagyva fogadták be, amelynek élén *kenézek* és *primkürok* állottak.²⁷ A törvények világosan megszabták a *náhiyek* elé állított *kenézek*, *primkürok* és a falvak vezetőinek feladatkörét, illetve előjogait. A *kenézek* gyakran a szpáhi rétegbe fölemelkedve szultáni *beráttal* örökletes timárt kaptak, vagy pedig földjüket adómentesen élvezhették. A vlahoktól beszedett büntetések egytizede is nekik járt. Olyan parancsnoki állást töltöttek be, mint az egyéb katonaparaszt-alakulatok közül a *jaják*-nál a *jajabasi*, a keresztény *vojnukok*nál pedig a muzulmán *cseri-basi* vagy *szer-aszker*. A *kenézek* a katonáskodó vlahok lajstromozásával voltak megbízva, és ezek a hadbaszállást intézték a *primkürokkal* együtt. E méltóságoknak polgári igazgatási funkciójuk is volt: biztosították a rendet, és segítettek a török meghatalmazottaknak az összeírásnál és az adóbehajtásnál.²⁸

²¹ Vucinich, Wayne S.: *The Yugoslav Lands in the Ottoman Period: Postwar Marxist Interpretations of Indigenous and Ottoman Institutions*. The Journal of Modern History, vol. 27. (Sep., 1955) no. 3. 288.

²² Vass: *A balkáni nomadizmus*, 271.

²³ Akagündüz: *Osmanlı Kanunnâmeleri*. 1. Istanbul, 1990. 527–528.

²⁴ Beldiceanu, Nicoară: *Sur les valaques des balkans slaves a l'époque ottomane (1450–1550)*. Revue des études islamiques, vol. 34. (1966) 94–95.

²⁵ Az első szendrői és hercegovinai szandzsákok törvényeivel kapcsolatban lásd: Akagündüz: *Osmanlı Kanunnâmeleri*. 1. 527–529., 494–495. II. Bajezid-kori branicsevói, vidini, boszniai, hercegovinai, szendrői törvényekre: uő.: *Osmanlı Kanunnâmeleri*. 2. Istanbul, 1990. 73, 380–381., 406–409., 491–494. I. Szelim branicsevói, szendrői törvényére: uő.: *Osmanlı Kanunnâmeleri*. 3. Istanbul, 1991. 449., 457–461.

²⁶ Az 1527. évi szendrői vlah törvényről lásd: Barkan, Ö. Lütifi: *XV ve XVInci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zırai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*. Istanbul, 1943. 324–325.

²⁷ Vucinich: *The Yugoslav Lands*, 288.; Zirojević, Olga: *The Ottoman Military Organization in Yugoslav Countries in the 15th and 16th Centuries*. In: *Ottoman Rule in Middle Europe and Balkan in the 16th and 17th Centuries*. Dissertations Orientales. Prague, 1978. 184.

²⁸ A fentebb említett törvényeken kívül a *kenéz* és *primkür* tisztségviselőkről lásd még: Vasić, Milan: *Social Structure of Yugoslav Countries under the Ottoman Rule till the End of the 17th Century*. In: *Ottoman Rule in Middle Europe and Balkan in the 16th and 17th Centuries*. Dissertations Orientales. Prague, 1978. 58–59.; Beldiceanu: *Sur les valaques* 107–111.; Đurđev, Branislav: *Nešto o vlaškim starješinama pod turskom upravom*. Glasnik Zemajskog Muzeja, LII (1940), 50–55.

A Balkán-félszigeten végbement oszmán-török előrenyomulás szinte folytonos vándorlást eredményezett a keresztény népek között a meghódított és a törökök által meghódítandó területeken. Ez a helyzet a török vezető réteget arra kényszerítette, hogy a balkáni megszállás első pillanataitól kezdve az elnéptelenedett települések újjáéledése érdekében szisztematikus telepítési politikát kövessen. Ez a politika sikeresen elérte, hogy a félsziget újra benépesedjen a különböző muzulmán szekták tagjai (*dervis*) és főleg a kis-ázsiai félnomád jürükök révén, akiket az államvezetés az alattvalói sorból (*rája*) felemelve katonai szervezetbe tömörített, és nagy tömegeit a *szürgün*nek nevezett módszerrel a Kelet- és Közép-Balkánra telepített át.²⁹ A török kolonizáció azonban nem tudott a félsziget nyugati és északnyugati részére is eljutni, éppen ezért itt a helyi népcsoportok segítségét voltak kénytelenek igénybe venni. A félnomád vlahok, akiknek mozgóképességét, szilárd civil és katonai szervezetét nyugodtan hasonlíthatjuk a jürükökéhez, a török hatalom konszolidációs és kolonizációs terveihez kellőképpen alkalmas tömegnek bizonyultak.³⁰ Az oszmán-török vezetés az újonnan meghódított területeken a kolonizáció ügyében szintén a vlah vezetőkre támaszkodott. A pozsegi szandzsák 1541. évi törvényei egyebek között a települések benépesítését és virágztatását (*memleket senledüp*) a kenézek és primkürök feladatául határozták meg.³¹

A törökök a vlahokat a hegyekből az elpusztult síkságokra telepítették át. A rendelkezésünkre álló források az újonnan meghódított délszláv területeken majdnem mindenütt a vlahoknak telepesekként való megjelenéséről tanúskodnak. A szerb királyság megszűnt utáni években a Timok-Morava vidékén, a 15. század végén Hercegovinában 7007, Szendrőn és Krusevacban pedig összesen 9203 vlah családfőt vettek jegyzékbe.³² Az új vlah településeket mindig a török végvárok környékén, a Magyar királyság közelében találjuk. 1463-tól kezdve fokozatosan megjelentek egész Boszniában. A Balkán nyugati területein, így 1537-től Pozsegában, Pakracban és Valpón, illetve 1552 után az adriai határvidéken jelentős vlah szállásterületek jöttek létre. Forrásaink a félnomádok egyre növekvő népessége miatt például Voćin térségét „Kis Oláhország”-nak nevezik.³³

Az átvándoroltatás nemcsak az elnéptelenedett határvidékek felé irányult, hanem a Balkán belső részeire és más stratégiai fontosságú területekre is. A Balkán nyugati határterületein elhelyezkedő helyőrségeket ellátó-utánpótló, Isztambulba Belgrád–Szófián keresztül vezető útnak egyik ága, a szendrői-čuprija/paraćini út környékén fekvő, egyre fogyó népes-

²⁹ Az oszmán-törökök betelepítő politikájára és ezen belül a nomádok szerepére vonatkozóan lásd: Barkan, Ö. Lütfi: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler*. İktisat Fakültesi Mecmuası, XIII (1951-52), 65-67. A balkánra betelepített jürük törzsekről lásd például: İnbaşı, Mehmet: *Rumeli Yörükleri*. In: Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri. Ankara, 2000. 145-182.

³⁰ Todorov, Nikolai: *The Balkan City 1400-1900*. Seattle, 1983. 36.; Zirojević: *The Ottoman Military*, 183-184.; Vucinich, Wayne S.: *Some Aspects of the Ottoman Legacy*. In: Jelavich, Charles and Barbara (ed.): *The Balkans in Transition. Essays on the Development of Balkan Life and Politics since the Eighteenth Century*. Archoon Books, 1974. 97-98. A jürükök és vlahok összevetésére lásd: Werner, E.: *Yürüken und Wlachen*. Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig, 15. Jahrgang (1966) 475-478.

³¹ Đurđev: *Nešto o vlaškim*, 51-52.

³² Beldiceanu: *Sur les valaques*, 94.

³³ Boszniai, Horvátországi és Szlovéniai viszonyokról lásd: Adem Handžić: *Population of Bosnia in the Ottoman Period*. Istanbul, 1994. 6-12. Ranka Gašić: *History of the Serbs in Croatia, Slavonia and Dalmatia from the Sixteenth to the Eighteenth Century*, <http://dev.eurac.edu>, 2; Malcolm, Bosnia, 72.

ségű települések a 16. század első évtizedeitől kezdve az utak, hegyszorosok, hágók és hidak védelmét biztosító vlahok és családjaikkal népesülnek be.³⁴

A vlah beköltözés nem hagyta érintetlenül Magyarországot sem. Tudnivaló, hogy az 1521 utáni török hadjáratok és Cserni Jován felkelésének pusztításai elnéptelenítették a Duna–Tisza közének déli területeit. Ezeket a területeket a balkáni beköltözők 1560-ig tömegesen népesítették be. De ezután sem szűnt meg a balkáni népcsoportok beköltözése. A betelepülő kevert etnikumú balkániak között, ezen a veszélyeztetett határvidéken nagyszámú vlah csoportot is találunk, amelynek tagjai nem vlah, hanem szabad *müszellem* jogállásúak voltak. Katonai századokba szervezték őket, és *harami* néven nevezték, amely a határvédő *müszellem*-vlah szinonimája volt.³⁵ A *müszellem* kifejezés ekkor a hódoltságban még nem jelentette a kivételezett katonaparaszti szervezetek egyikét, hanem az adózástól felszabadított, katonáskodó parasztot jelölte, tehát a *müszellem* a martalóc és a vlah együttes megnevezése volt. Habár emiatt az itt katonáskodó vlahokat nem nevezték saját nevükön, és nem szerveztek belőlük különálló egységeket, 1560-ra a szegedi szandzsák déli felében kialakult a balkáni példára megszervezett kenézek és primkürök önigazgató hálózata.³⁶ Az 1570-es évekre a délszlávokból és vlahokból álló balkáni betelepülőket a Szegedtől délre eső területeken mindenütt megtaláljuk.³⁷

A Dunántúlon kialakult szandzsákok már 1570-től kezdve vlah telepéseket fogadtak be. A nagyobb részben Tolna megye területére eső ún. simontornyai szandzsákban ekkor hét pusztát népesítettek be, tíz év múlva pedig egy helységgel növekedett településeik száma.³⁸ A koppányi szandzsákban viszont ennél sokkal több vlah településről van tudomásunk. A koppányi szandzsák területére a balkáni betelepülőket két alkalommal érkeztek, a szomszédos szandzsákra való beköltözésükhöz hasonlóan.

Az 1570. évi első megjelenésüket a tahrír-defteri végén található külön fejezet rögzíti, amely *dzsemáat-i eflákannak* nevezi a vlah közösséget.³⁹ A fent megemlített szöveg szerint a telepések akkorra 29 faluban telepedtek le, ezekből 20 falu 24 pusztával is rendelkezett. Mint szokásos volt, a helység neve után a vlah adózókat név szerint jegyezték fel. Az összeírásoknál viszont szembeötlik egy szokatlan dolog is: 14 falu esetében csak az adózó háztartások számát vették jegyzékbe, a Szilva nevű faluban pedig még azt sem, csak a bevétel összegét. A koppányi szandzsák településtörténetével kapcsolatosan egy másik forrásból, az ugyanabból az időből fennmaradt timár-defteriből is tájékozódhatunk. A fent említett dokumentumhoz hasonlóan itt is egy külön tétel alatt sorolták fel azt a 26 vlah falvat, amely Hüszejin bég koppányi szandzsákbég *hász*-birtokainak egy részét alkotta. A megmaradt három falu pedig Juszuf koppányi *míralaj*nak *zieámet*-birtoka volt. Ami a vlahok regisztrálását illeti, a timár-defteri még három falvat említ meg a szandzsákbég birtokai között, amelyekről a tahrír-defteri nem számol be. Tehát a két forrás 1570-ben összesen 32 vlah falvat említ meg.

³⁴ Todorov: *The Balkan City*, 37–39.

³⁵ Hegyi: *Magyar és balkáni*, 1271., 1282.

³⁶ Hegyi: *Magyar és balkáni*, 1292.

³⁷ Hegyi: *Magyar és balkáni*, 1288.

³⁸ Dávid: *A simontornyai szandzsák*, 67–68.; uő.: *Pasák és bégek*, 48.

³⁹ Vass Előd tévesen az 1562. évre dátálja az első megjelenésüket a koppányi szandzsákban: *A balkáni nomadizmus*, 268. Viszont tudjuk, hogy ehhez a dátáláshoz forrásul szolgáló timár-defteri 1570-ben keletkezett. Lásd: Hóvári János: *Kőröshegy városa (város-i Kőrös) a Kőröshegyi náhijében (1546–1580)*. In: Stirling János (szerk.): *Kőröshegy múltjáról és jelenéről*. Kőröshegy, 1990. 90.

Az újonnan alakult települések legsűrűbben Somogy megye délkeleti zugában főleg a Kapos folyótól északra eső területeken, Tolna megyében pedig a Kapos folyóval és a Koppány folyóval körülvett megyerészben, főleg a Kapos mentén és Tamási vártól nem messze nyugatra és délnyugatra feküdtek. Közigazgatásilag a szandzsák török vezetősége a vlah falvakat a dombói náhijéhez csatolta, nem tartva szem előtt az akkori területbeosztást. A falvak egy része ugyanebben az időben a koppányi náhijéhez tartozott. Ezt onnan tudjuk, hogy a vlahok által lakott néhány helység egyszersmind ott is szerepelt, általában mint pusztá. Így az említett kerületben az összeírás magyar helységei között tizenegy vlah falu (például Kis-Mörse, Borhod, Gonosz, Nagy-Mörse) is szerepel.

Az 1570. évi források adatainak korábbi összeírásokéival való összevetése útján tudomást szerezhetünk a vlah közösség betelepítésének jellegéről. A vizsgálatok eredményeként azt állíthatjuk, hogy az oszmán-török igazgatás a korábbi összeírásokban is pusztá (*mezra*) jogállású, lakatlanok feltüntetett területeket népesítette be idegen lakosokkal. Az 1546-tól pusztának minősített Sziget helységhez hasonlóan a lajstromokban 1552-től 1570-ig a következő települések pusztaként szerepelnek: Nagy-Kircsén, Békától, Szarvas, Szék, Gonosz, és Uzd. Az ilyen jellegű puszták másik részét (Toka, Örs, Egrös, Alfalva, Kis-Mörse, Borhod, Szilva) pedig csak 1565-ben és 1570-ben kezdték nyilvántartásba venni. Azonban Csaba, Nagy-Taba, Gyula, Sola, Konta, Megyes, Dzsala (Csala), Vincs és Gencse nevű falvakról, amelyek 1570 előtt soha nem jelentek meg a török forrásokban, csak a vlahok megjelenése után értesülünk.

Később a vlah betelepülők által benépesített helységek másik jellemzője az, hogy ezek a török uralom alatt vagy elnéptelenedett vagy pedig csökkenő lakosságú magyar falvakra települtek rá. A pusztásodásnak a legszembetűnőbb példájaként megemlítjük Edelén falut, amelyet a hódoltság első három évtizedében egy átlagos népességszámú faluként tüntetnek fel a jegyzékekben. Míg 1546-ban 8 tizedfizetővel bírt, addig 1552-ben már csak 7-tel. Nagy lakosságszűkülésre mutat viszont az 1565-es szandzsák-összeírás; ekkor csak 3 tizedfizető lakott a faluban. A balkániak öt év múlva történő betelepülésekor pedig már lakatlan helyként tartották számon. Amint a források ezt mutatják, a puszták benépesítésében az őslakók is szerepet játszottak. Az 1552. évi összeírásban pusztának bejegyzett Gereny falut 1565-ben 2 magyar tizedfizető, Szen-Lőrincet 4, 1566-ban Várdát pedig 2 dzsizjefizető⁴⁰ élesztette fel. A dzsizje-defteri nyomán szintén magyarlakta helységnek tűnik Szen-Miklós-Rujics falu 10 dzsizjefizetővel.⁴¹ Mindezek a helységek azonban nemsokára Edelénnel azonos sorsban osztoztak, és 1570-re lakatlanul várták a vlah telepeseket.

Úgy tűnik, hogy Beznik és Nagy-Mörse nevű falvakban, ahol ugyancsak 1565-től fogva jelentkeztek magyar telepesek, egy rövid időre együtt laktak a magyarok és vlahok, 1570 után azonban már csak az utóbbiakkal számolhatunk.⁴² Dada faluban is mind a két nemzetiség képviselve volt. A falu 1565-ben 12 magyar tizedfizetőből állt, 1570-ben ezeknek már csak a feléről tudunk, valamint 7 vlah családfőről. A magyarok egy darabig megmaradtak a faluban: a török hatóság az 1573-as és 1577-es dzsizje-defteriben 3-3 magyar dzsizjefizetőt, 1580-ban pedig négyet tüntetett fel.⁴³ Az 1580. évi szandzsák-összeírás már nem sorolja fel a magyar lakosokat, csak a vlahokat.⁴⁴ Némely vlah pusztának az volt az érdekessége, hogy a jegyzékekben a vlah falvak mellett említett puszták néha népes magyar falvakkal voltak

⁴⁰ Bécs, N. B. Flügel 1349, 16.

⁴¹ Bécs, N. B. Flügel 1349, 14.

⁴² BOA, *TT*, No. 676, 93, 94.

⁴³ Bécs, N. B. Flügel 1351, 15. Bécs, N. B. Flügel 1353, 12. Bécs, N. B. Flügel 1349, 25.

⁴⁴ BOA, *TT*, No. 676, 92.

azonosak. Nem kétséges, hogy ilyen esetekben a vlahok e falvak közelében gazdálkodtak. A források tanúsága szerint – a második hullámmal – a vlahok innen beszivárogtak a magyarok lakta falvakba. Így történt Borjádban. 1570-ben a vlahok még Várdában tartózkodtak, és Borjád falu szomszédságában csak szántottak-vetettek, 1580-ra azonban már az utóbbi faluban egy külön negyed (mahalle-i eflakan) is alkottak.⁴⁵ Szintén tudomásunk van arról, hogy a Sziget nevű faluhoz tartozó Záron pusztáról tíz év múlva ugyanazt a nevet viselő magyar faluba⁴⁶ vlahok költöztek volna be, bár az 1580. évi vlah-fejezet és az ún. alkulista hallgat a Záronban bekövetkezett vlah kolonizációról.

A koppányi vlahok testületileg vlah jogállásúak voltak, ami némileg különbözött a régi alapállástól. Ahogy a 16. század második felében a szerémi vlahoknál is történt, a koppányi vlahok szokásos adóterheik mellett terménytizedekkel is tartoztak. Ennek ellenére mégis kivételezett helyzetben voltak, hiszen a rája sokféle adója ellenére kedvezőbb, summában és pénzben kifizetendő átalányadóval voltak csak megterhelve. Mind az államnak járó filori-adót, mind a földesúri tizedek megváltását magában foglaló 150 akcsét minden adóegységre hánénként vetették ki. Az a tény, hogy a közösség ekkor már nem volt közvetlenül a kincstárnak alárendelve, hátrányosabbnak mutatkozik a megszokott vlah jogállással szemben, de az, hogy a nagy szolgálati (hász- és zeámet-) birtokosok joghatósága alá kerültek, kedvezőbb volt számukra annál, mintha a szpáhik birtokára kerültek volna.⁴⁷

Az a tény, hogy a lakosok névjegyzéke elején ott találjuk a vlah falvak előjárójaként számon tartott primküröket, azt mutatja, hogy új honukban balkáni eredetű társadalmi szervezetük nem változott meg teljesen. Katonailag a közösség a kenézek parancsnoksága alá volt rendelve. A forrásaink neveiket is megőrizték, így az 1570. évi vlah-fejezetben Isztópán Radics, Vukasin és Dulcsin fia Dimitre nevek szerepelnek. A forrásokból az derül ki, hogy a közösség, vagyis „a koppányi kenészség” felett a Radics-család uralkodott. Az 1570. évi timár-defteri tanúsága szerint a koppányi szandzsákban letelepedett vlahok vajdájának nevezett Radics István (Isztópán magyarosítása) a karádi náhijéhez tartozó Barát és Konta puszták mellett 3000 akcse jövedelmű birtokot kapott. Szintén a Radics családhoz tartozó Bratity kenéz Óbár és Újbár pusztákat birtokolta, Obrad nevű fia pedig a karádi náhijében található Aszlár és Császtó pusztákat.⁴⁸ Az, hogy 1580-ban ugyanabban a címben neki járt Ács falu 3500 akcse összegű jövedelme. Mindez Radics István vlahok feletti nagy tekintélyéről tanúskodik.⁴⁹

Ezen parancsnokok vezetése alatt a közösség azon 16 embere katonáskodott, akik szolgálatuk fejében jogállásuk értelmében minden adótól mentesültek, és akiknek nevét a fejezet végén álló vlah műszellemek (eflakan-i műszelleman) listája örököltette meg. A török

⁴⁵ BOA, TT, No. 676, 93.

⁴⁶ BOA, TT, No. 676, 40.

⁴⁷ Hegyi: *Magyar és balkáni*, 1297–1299.

⁴⁸ BOA, *Timar Defteri*, No. 505, 34–35. Kétségbe vonható Hegyi Klárának az a felvetése (*Magyar és balkáni*, 1304), hogy a közösség élén egy István püspöknek nevezett vallási vezető is állt, és tevékenységét 10 000 akcse jövedelmű birtokkal honorálták. István piskop (sic.) birtokaival az 1565-ös timár-defteriben is találkozhatunk (BOA, *Timar Defteri*, No. 353, 53), tehát akkor, amikor még a vlahoknak nyoma sem lehetett a területünkön. Nézetem szerint ezt a nevet összefüggésbe lehet hozni azzal a személlyel, aki 1555-ben Koppány várából küldött levelében Kéthely, Marcali, Kani-za, Csákány, Mesztegnyő és Szenyér helységek lakóitól azt kérte, hogy Naszuf koppányi bég hűségére térjenek (Szakály Ferenc: *Magyar intézmények a török hódoltságban*. Budapest, 1997. 68.). Az is meglehet, hogy ez „a török szultántól Koppány vármegyében választott” püspök fáradozásai ellenében kapott javadalombirokot.

⁴⁹ BOA, *Timar Defteri*, No. 659, 14.

hatóság minden bizonnyal ezeknek a vlahoknak azt a feladatot adta, hogy különösen 1566 után, a dunántúli területeket adóztató kanizsai és palotai magyar végbeliek támadásainak elhárításában vegyenek részt.⁵⁰

Az 1570. évi tahrír-defteri vlah-fejezet közléséhez hozzátettük a timár-defteriben szereplő helységeket is. A lábjegyzetekben a helységek, de különösen falvak lokalizására és azonosítására törekedtünk.⁵¹

A VLAHOK KÖZÖSSÉGE, TARTOZIK A KOPPÁNYI SZANDZSÁKHOZ

(172. oldal)

1- Toka falu, Pállja pusztával, tartozik Dombóhoz.⁵²

Isztópán Radics kenéz, Ilija (?) fia Milov n., Gorán fia Iván n., Dragisa Vukoszav n., Pokrács Vuk n., Rado Radin n., Vicsko Vucity n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	1000 [akcse]
Háne 6, százötvenével	900
Menyasszonyadó	30
Büntetéspénz	70

2- Nagy-Kircsén falu, Kücsük-Csemén (!) pusztával.⁵³

Vukoszav Gyurity primkür, Vucso Vukasin n., Radulin Bordar n., Dragisa Isztepán n., Milos Kapon (?) n., Radovan Vukasin n., Boyko Kojadin n., Nikola Kojadin n., Zsivko Radovity n., Dragoszav Radoszav n., Szelak Vujicsa n., Raduj Patrity n., Radics Jankovity n., Vicsko Vukmir n., Novák Radin n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, menyasszonyadóval és büntetéspénzzel együtt, készpénzben:	2450 [akcse]
Háne 16, százötvenével	2400

⁵⁰ Hegyi: *Magyar és balkáni*, 1306.

⁵¹ A lokalizálásokról és azonosításokról szereplő rövidítések és utalások a következők: Lipszky = Lipszky Johannes: *Mappa generalis regni Hungariae (...)*. Pesthini, 1806.; Velics I = Velics Antal–Kammerer Ernő: *Magyarországi török kincstári defterek*. I. köt. Budapest, 1886.; Csánki II, illetve III = Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. II–III. köt. Budapest, 1894–1897.; MHN = *Magyarország helységnévtára 1937*. Budapest, é. n.; SMFN = *Somogy megye földrajzi nevei*. Budapest, 1974.; MBV = *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. II. Szerk. Maksay Ferenc. Budapest, 1990. MHSz = *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Szerk. Lelkes György. Baja, 1998.

⁵² Velics I, 331: Látá. Bálta pusztával. A helység Hidegkút után következik Toka-Dülő néven a koppányi náhijében az 1565 és 1570. évi tahrír-defterekben. Az 1580. évi tahrír-defteri szerint a helység Hidegkút és Bedeg falvak lakosságának kezén volt. Szerintünk a Tengőd községhez tartozó Tokaji pusztával (SMFN. 221) azonosítható. Ezt az azonosítást és elhelyezést az a tény is támogatja, hogy az 1580 évi vlah-fejezetben a Bati-kút (SMFN. 221) pusztát is feltüntették, amely szintén ezen falvaktól délre esik. A vele együtt szereplő Pállja pusztá ismeretlen helynév a török forrásokban. A fenti adatok értelmében Tengőd vidékén feküdt.

* nős.

⁵³ Velics I, 331: Nagy-Kercsemén. Az 1552. és 1565. évi tahrír-defterekben Nagykörccsemén néven szerepel pusztá jogállásban a szakcsi-dombói náhijében. Csánki szerint (III. 434: Kercsmény, Kercmej, Körccsmény) Döbröktől és zakkeletre feküdt és a Görcsmén(y)i malom őrzi a nevét. A faluval együtt feljegyzett Kücsük (Kis)-Csemén nevét, amely csak az 1552. évi szandzsák tahrír-defteriben fordul elő Kis-Körccsemény néven, az 1570. évi timár-defteriben helyesebben írták Kücsük-Kercsmény alakban. Pontosabb lokalizálására nincs támpontunk. Tolna megyében.

Menyasszonyadó	30
Büntetés pénz	20

3- Szen-Miklós-Rujics (?) falu.⁵⁴

Radics Vilajin primkür, Radulin Milinko n., Radul Pavlo n., Radunje Gyorgye n., Vujicsa Vukity n., Radoszav Brajin n., Ivánko Raduje n., Vuk Mojkovity n., Herak Iván n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, menyasszonyadóval és büntetés pénzzel együtt, készpénzben: 700 [akcse]

Háne 4, százötvenével 600

4- Békatól falu.⁵⁵

Nikola Vuk primkür, Pokrajicsa Raduj n., Vraniko Vujin n., Nikola Pranity (Bratity) n., Radovan Vujin n., Raduje Vujity n., (173. oldal) Radics Niko n., Vik Pancsir n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben: 1200 [akcse]

Háne 8, százötvenével 150

Menyasszonyadó 30

Büntetés pénz 20

5- Szarvas falu, Megyer pusztával.⁵⁶

Brakdar Dragojity primkür, Vujicsa Bekity n., Vukasin Nikola n., Niko Vukács n., Icsvetko Vukacs n., Lázár Jován n., Milorad Prszics n., Vukszan Iván n., Mihál Prszics n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben: 1000 [akcse]

Háne 6, százötvenével 900

Menyasszonyadó 30

Büntetés pénz 70

6- Szék falu.⁵⁷

Randelity Szavka primkür, Vujicsa Pejín n., Rajak Pál n., Jován Ral n., Dragoje Priyak n., Niko Isztepán n., Tomás Boldizsár n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben: 1040 [akcse]

Háne 6, százötvenével 900

Menyasszonyadó 40

Büntetés pénz 100

⁵⁴ Velics I, 332: Szent-Miklós. Az 1566-os dzsizje-defteriben faluként szerepel a koppányi náhijében. Csánki alapján (III. 452-a: Szent-Miklós) Hőgyész, Kurd és Dalmand vidékére lokalizálhatjuk Tolna megyében.

⁵⁵ Velics I, 332.: Banka-Tol. 1552-ben a szakcsi-dombói náhijében található Vikató pusztát az 1565. és 1580. évi tahrír-defterikben Békás-tól pusztá néven jegyezték fel. Csánki idejében (III. 416) Békató néven pusztá. Lipszky: V 26. Schnemann-féle térkép alapján a mai Újdombóvártól keletre fekvő Tolna-Baranya határában Gaál, Attila: *A Dombóvár-Békatói XVI–XVII. századi temető*. In: Szekszárdi Bári Balogh Ádám Múzeum Évkönyve, 10-11. (1979–1980) 159.

⁵⁶ Velics I, 331: Szarvas. Az 1552. és 1565. évi tahrír-defterikben a szakcsi-dombói náhijében pusztá jogállással rendelkezik Lipszky: V 26. Csánki szerint (III. 450: Szarvasd) pusztá Döbrököz mellett nyugatra. Újdombóvárhoz tartozik (MHN). Tolna megyében. A vele összeírt Megyer pusztá ismeretlen helynévnek látszik. Valószínűleg Újdombóvár vidékén keresendő.

⁵⁷ Az 1552-es tahrír-defteriben Csiszárszik, az 1565-es és 1570-as defterekben pedig Pusztaszik alakban vették nyilvántartásba a szakcsi-dombói náhijében mint a mai Dalmand község szántóját. 1580-ban a koppányi náhijéhez csatolták (Csiszárszék). Tolna megyében található.

7- Csaba falu, Farnos pusztával.⁵⁸

Vukasin kenéz, Milko primkür, Jován Zsivko n., Vukity Iszlavuj n., Milko Milovin n., Radoszla Iszlakovity n., Szirdoje Radics n., Milos Milovan n., Radovan Vukasin n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben: 1150 [akcse]

Háne 7, százötvenével 1050

Menyasszonyadó 60

Büntetés pénz 40

(174. oldal)

8- Nagy-Taba falu.⁵⁹

Milo Szandity primkür, Radoszav Nedelin n., Marinko Vukdrág n., Bancsa Radics n., Radoszav Dragisa n., Vilos Radunje n., Gvozden Vukszan n., Jován Raviszlo n., Vuk Raduj n., Milos Vukdrág n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben: 1450 [akcse]

Háne 9, százötvenével 1350

Menyasszonyadó 30

Büntetés pénz 60

9- Gyula falu, Kis-Taba pusztával.⁶⁰

Dulcsin fia Dimitre kenéz, Radován Bajko n., Iszláv Radenity n., Vicsko Rádán n., Vujicsa Vuján n., Vujicsa Rayin n., Ivánis Rucsnicsa n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben: 1000 [akcse]

Háne 6, százötvenével 900

Menyasszonyadó 30

Büntetés pénz 70

10- Gereny falu, Bálya pusztával.⁶¹

Jován Radmán primkür n., Vukman Vuk n., Raduje Gyuragy n., Raduje Iksa n., Milován Raduje n., Gyuricsa Prszics n., Jure Dusics n., Goricsa Dusics n., Vukszan Prszics n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben: 1400 [akcse]

Háne 9, százötvenével 1450

⁵⁸ A falu először tűnik fel a török forrásokban. Területi meghatározásához támpontot jelenthet a vele együtt összeírt Farnos pusztá, amely 1565-ben és 1570-ben a szakcsi-dombói náhijében pusztá jogállásban szerepel. Csánki szerint (III. 424: Farnos) Somogy-Tolna határvidékén feküldhetett. Egyébként ezt a pusztát Korcsola nevű faluval együtt említik az 1580. évi vlah-jegyzékben. Korcsola nagy valószínűséggel a mai Kocsola (MHSz) községnek felel meg. Más adatokkal egybevetve a mai Kocsola, Koppányszántó és Szakcs között kereshetjük a helységeinket.

⁵⁹ Velics I, 331: Nagy-Taba. Soha sem említik az adóösszeírások. Csánki (III. 453: Taba) szerint Kölesd, Hógyész és Regöly között terült el, feltehetően Gyula és Szakály határában kereshetjük Tolna megyében. Vsd össze a 9. számmal.

⁶⁰ Velics I, 331: Gyula. Csak a vlahok esetében találkozunk e faluval. Csánki (III. 427: Gyulaj) korában Gyula-Jováncza. Ma Gyula község (MHN) Tolna megyében. Kis-Taba a Tamási náhijében is pusztaként szerepel a simontornyai szandzsákban 1570-ben. 1580-ban pedig a simontornyai náhijében, Szakálytól délre jelenik meg mint falu, amelyet Dávid Géza valószínűleg azonosnak tart a 8. szám alatt említett Taba faluval (*A simontornyai szandzsák*, 136.). Ezek viszont külön-külön jelennek meg forrásunkban. Feltehetőleg azonos a Csánkinál említett „*alia villa similiter Taba*”-val.

⁶¹ Feltehetőleg azonos Gerenye faluval, amely 1552 és 1570-ben pusztaként és 1565-ben faluként szerepel a szandzsák-összeírásokban a szakcsi-dombói náhijében. Azonosításával és fekvésével kapcsolatosan nincs adatunk. A faluval együtt említett Bálya pusztá viszont az 1552. és 1565. évi tahrir-defterikben Boja alakban kétszer szerepel mint pusztá a szakcsi-dombói náhijében. Csánki szerint (III. 416, 419: Bolya. Balya) Döbrököz és Kurd vidékén feküdt.

Menyasszonyadó	30
Büntetés pénz	20

11- Beznik falu, Tah pusztával.⁶²

Dragojlo Ibánkovity primkür n., Rudics Ojtor (?) n., Urolics Isztrahina n., Lázár Panity n., Vuko Hirajo n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, menyasszonyadóval és büntetés pénzzel együtt, készpénzben:

750 [akcse]

Háne 5, százötvenével

750

(175. oldal)

12- Sola falu, Olaszfalva pusztával.⁶³

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:

500 [akcse]

Háne 3, százötvenével

450

Menyasszonyadó

30

Büntetés pénz

20

13- Vincs falu.⁶⁴

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, menyasszonyadóval és büntetés pénzzel együtt, készpénzben:

550 [akcse]

Háne 4, százötvenével

550

14- Szenlőrinc-Bikács (?) falu, Nagy-Taba és Tódfalva pusztákkal.⁶⁵

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, menyasszonyadóval és büntetés pénzzel együtt, készpénzben:

450 [akcse]

Háne 3, százötvenével

450

⁶² Velics I, 331: Bezzeg. Az 1565. és 1570. évi tahrír-defterikben falu jogállású helység a szakcsi-dombói náhijében. Csánki csak a nevére utal [III. 418: Bezned (Beznich)]. A vele együtt levő Tah pusztá érdekes módon 1546-ban és 1552-ben pusztá, 1565-ben, 1570-ben és 1580-ban pedig falu volt magyar népességgel. Lipszky: U 26: Kis-Tava. Csánki idején (Kis-) Tava pusztá (III. 453: Tah). Majsamiklósvárhoz tartozó Kistava (MHN) Szakálytól északnyugatra. Tolna megyében.

⁶³ Velics I, 331: Szöle. Eddig ismeretlennek látszó helynév. Só(l)yag helységgel (Cs. III. 448) azonosítottuk, amely Hőgyész, Kurd és Szakály vidékén feküdt Tolna megyében. Az Olaszfalva nevű pusztá pedig, amely középkorban a Sólyag-család birtoka volt és az 1552. évi tahrír-defteriben pusztaként szerepel a szakcsi-dombói náhijében, Csánki szerint szintén Hőgyész, Szakály vidékén feküdt.

⁶⁴ Velics I, 332: Vincz. Egyedül az 1580. évi koppányi náhije összeírásában vették jegyzékbe Vincse alakban mint pusztát. Egy megjegyzés szerint szemben volt Tamási várával. Feltehetően Tamásitól nyugatra, a simontornyai szandzsák szomszédságában feküdt.

⁶⁵ 1565-ben falu volt, 1570-ben viszont a magyar helységek felsorolásában rája nélküli faluként szerepel a szakcsi-dombói náhijében. Csánki szerint (III. 451: Szent-Lőrincz) a 16. században Szakály és Gyula-Jovánca táján feküdt. A forrásokban először felbukkanó Nagy-Taba pusztá pedig azonos lehet a 8. szám alatt említett faluval. Szintén először fordul elő Tódfalva pusztá, amelyről csak azt tudjuk, hogy a Regöly mellett fekvő Tah falut is (Csánki idején Tava) birtokló Mekcei-családhoz tartozott (Cs. III. 453, 455, 471).

15- Örs falu, Gömöröcsén és Kis-Csebő és Banján (?) pusztákkal.⁶⁶

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	570 [akcse]
Háne 3, százötvenével	450
Menyasszonyadó	60
Büntetéspénz	60

16- Egrös falu, Irös pusztával.⁶⁷

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, menyasszonyadóval és büntetéspénzzel együtt, készpénzben:	300 [akcse]
Háne 2, százötvenével	300

17- Sziget falu, Záron pusztával.⁶⁸

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, menyasszonyadóval és büntetéspénzzel együtt, készpénzben:	300 [akcse]
Háne 2, százötvenével	300

(176. oldal)

18- Apáti falu, Káptalan pusztával.⁶⁹

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, menyasszonyadóval és büntetéspénzzel együtt, készpénzben:	300 [akcse]
Háne 2, százötvenével	300

19- Alfalva falu, Mincsend, más néven Kis-Király és Nagy-Király pusztákkal.⁷⁰

Petre Jován primkür n., Vuk Rado n., Nikola Hirkovity n., Raják Iván n., Mircseta Gurubacs n., Radi-voj Vukács n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	800 [akcse]
Háne 5, százötvenével	750

⁶⁶ Velics I, 332: Örsi. Az 1580. évi vlah-fejezetben Örsi-Gád néven szerepel, Gömöröcsén pusztával együtt. Az 1565. és 1570. évi tahrir-defterekben pusztá jogállású helység a koppányi náhijében. A defterekben levő megjegyzés szerint Fonó közelében feküdt. Csánki szerint (III. 445-a: Örs) Fonó és Gyalán vidékén feküdt. Valószínűnek tartjuk, hogy azonos ma e helységek szomszédságában levő, Zimányhoz tartozó Pusztagát (SMFN. 435) helységgel. A faluval együtt említett puszták eddig ismeretlennek látszó helynevek, és azonosításukhoz nincs támpontunk.

⁶⁷ Velics I, 333: Kis-Abros. 1565-ben és 1570-ben a koppányi náhijében Somodor után találjuk Egrös pusztát. Csánki szerint (II. 602: Rác-Egres) Orczi és Patalom között feküdt. Ma Rácegrös pusztának (Lipszky V 24; SMFN. 390) felel meg, amely Magyaratádhhoz tartozik. Somogy megyében. Ez előtt egyszer sem találkoztunk Irös pusztával a defterekben. Azonban valószínűleg azonos volt azzal a középkori helységgel, amelyet Csánki (Irös. III. 430) Tolna-Somogy határvidékére helyez.

⁶⁸ Velics I, 332: Sziget. 1546 és 1552-ben Pusztasziget, 1565-ben és 1570-ben pedig Szizhet néven pusztá a koppányi náhijében. Mivel az utóbbi két adóösszeírásban mindig Kistaszár falu után következik, a ma Somogy megyében található Toponárban fekvő Szigettel (SMFN. 452) azonosíthatjuk. A faluval együtt összeírt Záron pusztá 1552-ben magyar faluként a karádi náhijéhez tartozik, később pedig, 1570-ben és 1580-ban a koppányi náhijéhez. A források alapján e helységeket [Lipszky V 23: Zarany; Cs. II. 657: Zar(o)m] Toponártól északra lokalizáljuk.

⁶⁹ Ismeretlennek látszó helynevek. Nem tudjuk azonosítani egyik helységgel sem.

⁷⁰ Az 1570. évi timár-defteri és az 1580. évi vlah-fejezet más néven, Majóként emlegeti ezt a falut. 1565-ben és 1570-ban pusztá, 1580-ban pedig rájá nélküli falu (Alfaluja) a szakcsi-dombói náhijében. Csánkinál is található Alsófaluvál (Alfalu) (III. 414) azonosítottuk. Ma Alsófalú Kercseliget-hez tartozik (SMFN. 514). A pusztá pedig feltehetőleg kapcsolatba hozható a Kercseliget községén belül található Király helységgel (SMFN. 516) Somogy megyében.

Menyasszonyadó	30
Büntetéspénz	20

20- Kis-Mörse falu, Szilágy-Vicske pusztával.⁷¹

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	700 [akcse]
Háne 4, százötvenével	600
Menyasszonyadó	30
Büntetéspénz	70

21- Konta falu, Gerbe pusztával.⁷²

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	700 [akcse]
Háne 4, százötvenével	600
Menyasszonyadó	30
Büntetéspénz	70

22- Borhod falu, Deség (?) pusztával.⁷³

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	650 [akcse]
Háne 4, százötvenével	600
Menyasszonyadó	30
Büntetéspénz	20

22- Várda, Kis-Csegi és Borjád pusztákkal.⁷⁴

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	650 [akcse]
Háne 4, százötvenével	600
Menyasszonyadó	30
Büntetéspénz	20

(177. oldal)

⁷¹ Velics I, 333: Kis-Karsa. Az 1565. és 1570. évi szandzsák-összeírásokban előforduló Merse falu (Cs. II. 629; Lipszky V 25) szántója volt Alsó-Merse puszta néven a koppányi náhijében. A ma Gölléhez tartozó Mersi-majorról vagy Mersi-réttel (SMFN. 417) lehet azonos. Szilágy pusztája (Cs. III. 452) pedig Nakkal és Uzddal volt szomszédos.

⁷² Először jelenik meg a forrásainkban. Lipszky: V25. Csánki szerint Konda (III. 436) néven pusztája. A Schnemann-féle térkép szerint Dombóvár mellett északra feküdt (Gaál: *A Dombóvár-Békatői*, 159.). Újdombóvárhoz tartozó Nagykondda és Kis-kondda (MHN) lakott helyek. A vele együtt szereplő pusztát pedig a Kondával határos középkori Görbővel (Cs. III. 426) azonosítjuk.

⁷³ Velics I, 332: Borcsod. A koppányi náhije adóösszeírásaiban feltűnik mint pusztája Ráksi falu közelében 1565-ben és 1570-ben. Cs. II. 595: Borho(l)d; Ma Borhód utca és Borhódi rétek (Borhódalsó) (SMFN. 351) Igalban, Ráksi határvidékén. Somogy megyében. Deség pusztát mind az 1570. évi timár-defteriben, mind az 1580. évi vlah-fejezetben Deséd alakban írták. Pusztánk 1552-ben, 1565-ben és 1570-ban Désöd vagy Désöda alakban szerepel, amely biztosan Déshidának felel meg. A pontosabb lokalizáláshoz nincs adatunk, de tekintetbe véve azt, hogy Igal után vették jegyzékbe, Igal és Ráksi környékén keresendő.

⁷⁴ A Várda név csak 1566-os dzsizje-defteriben fordul elő mint falu a szakcsi-dombói náhijében. Elhelyezésére nincs támpontunk. Borjád helységnévből azonban kiindulhatunk. Minden tahrir-defteriben a szakcsi-dombói náhijében magyar faluként szerepel. Úgy tűnik, Felsőborjádnek (MHN) felel meg Újdombóváron, Tolna megyében.

23- Gonosz falu, Nágocs (!) pusztával.⁷⁵

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	590 [akcse]
Háne 3, százötvenével	450
Menyasszonyadó	30
Büntetéspénz	110

24- Edelén falu.⁷⁶

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	600 [akcse]
Háne 3, százötvenével	450
Menyasszonyadó	30
Büntetéspénz	120

25- Gencse falu, Pel (Pil) pusztával.⁷⁷

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	150 [akcse]
Háne 1, százötvenével	150

26- Dada falu.⁷⁸

Raduj Iván primkür, Radics Milatacs n., Rados Petosz (?) n., Vincse Vlah n., Milko Vladan n., Nikola Radován n., Vukity Milatacs n.

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	1099 [akcse]
Háne 7, százötvenével	1050
Menyasszonyadó	30
Büntetéspénz	19

27- Szilva falu.⁷⁹

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben:	100 [akcse]
--	-------------

⁷⁵ Velics I, 331: Gobos. Bágocs pusztával. Az 1552.-1565. és 1570. szandzsák-összeírásokban puszta jogállású a koppányi náhijében. Tamásitól északnyugatra feküdt (Cs. III. 426: Gonozd; MBV. 775). Régebben Szemcsédhez tartozott (MHN); Ma Iregszemcse környékén (MHSz), Tolna megyében. Az 1570. évi timár-defteri a pusztát Mágocs néven jelölte. Mágocs pusztát pontosabban nem tudjuk elhelyezni. Csak azt tudjuk, hogy Tamási vár tartozéka volt a középkorban (Cs. III. 439-b).

⁷⁶ Velics I, 332): Eztén. 1580-ig falu volt a szakcsi-dombói náhijében. 1570-ben pedig rájá nélküli faluként tüntették fel. Csánki idején puszta volt [III. 423: Edelény (Edelin)] Tamásitól délnyugatra, Értény mellett. Pontosabban a mai Nagykönyitől délnyugatra feküdt (MBV. 775), Tolna megyében.

⁷⁷ Valószínűtlennek tartjuk Gencsével (Cs. III. 425) való azonosítását, mert területünkön kívül esik. Szerintünk csak az 1580. évi tahrír-defteriben szereplő Lencséről (íráshibával) lehet szó. Bár a fekvésével kapcsolatosan nem rendelkezünk adattal, a címszó alatt található jegyzés alapján, amely szerint Zárom falu (SMFN. 454: Zaranypuszta) vlah lakosságának adójával együtt szedték be Gencse faluét, feltehetően a mai Toponár táján fektetett Somogy megyében. A puszta nevének olvasata kétséges. Semmi támpontunk nincs az azonosításához.

⁷⁸ Velics I, 331: Dada. Az 1546. és 1552. évi szandzsák-összeírásokban és az 1573. évi dzsizje-defteriben Dada, az 1565. és 1570. évi szandzsák-összeírásokban viszont Dad alakban vették jegyzékbe mint falut a koppányi náhijében. Lipszky V 24: Dada. A ma Igalhoz tartozó Dada-pusztának (SMFN. 352) felel meg Somogy megyében.

⁷⁹ Velics I, 332: Szenlak. Pusztaként tüntették fel a koppányi szandzsákban 1565-ben. Az 1570. évi tahrír-defteri jegyzése alapján Batrocs vagy Patrocs nevű falu határában volt. Ez a falu feltehetően megegyezik a Csánkinál (II. 590) szereplő Batrolcz faluval, amely a középkori Somogy megye délkelet sarkában feküdt. (SMFN. 482). Ezek szerint Szilva falut Nagyberki vidékére helyezhetjük.

29- Uzd falu.⁸⁰

Bevétel a tized és filóri-adó megváltása fejében, készpénzben: 150 [akcse]

Háne 1, százötvenével

150

(178. oldal)

A VLAH MŰSZELLEMEK

Jován Pacsa n., Vukdrág Rajko n., Braniszav Radulin n., Vukoszáv Doszelics n., Jelucsit' Dragovit' n., Vuk Radin, Tomás Kujcsin n., Hran Isztepán n., Dragojlo Isztanko n., Radin Vukit' n., Ilija Harkovit' n., Isztepán Szelak n., Bogoje Delit' n., Vucsit' Radojanit n., Kujcsin Blagoje n., Lala Jankit' n.

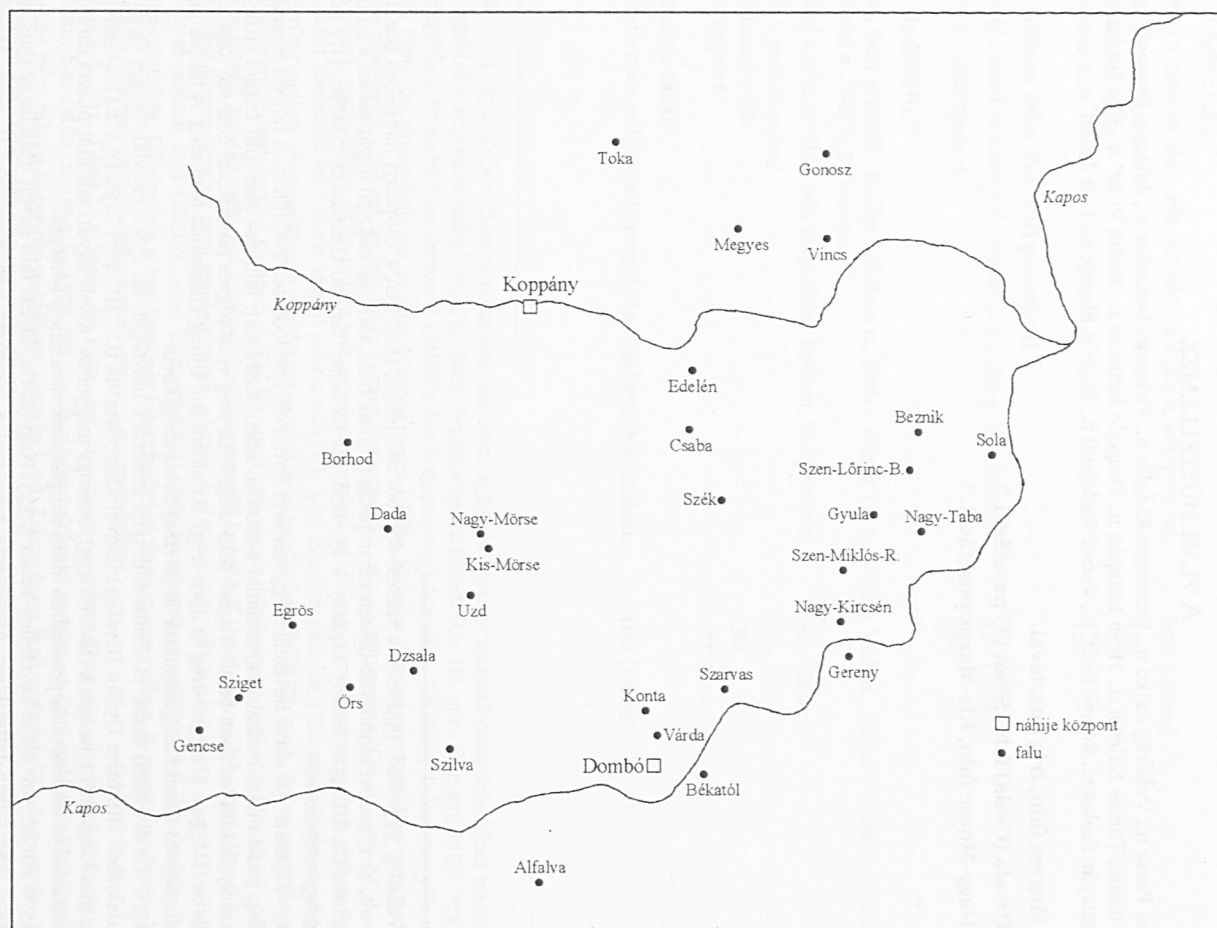
30- Megyes falu, Irig pusztával.⁸¹**31- Dzsala (Csala) falu, Sibót (?) pusztával.**⁸²**32- Nagy-Mörse falu, Kis-Maros pusztával.**⁸³

⁸⁰ Velics I, 333: Ozd. 1552-ben a szakcsi-dombói náhijében, 1565-ben a koppányi náhijében pusztá volt, az 1570. évi szandzsák-összeírásban pedig falunak írták vlah lakossággal ugyanebben a náhijében. Cs. III. 456: Uzd(i); Lipszky V 25: Uzd. Ma Gölléhez tartozó Uzdpusztá (SMFN. 417) Somogy megyében.

⁸¹ 1570 Timár: 750 akcse bevétellel. Egyszer sem fordul elő az adóösszeírásainkban. A faluval összeírt Irig pusztá nem hozható kapcsolatba a minden adóösszeírásban faluként szereplő Iriggel (Irög), amely Csánki korában Felső-Iregnek felel meg. Alsó-Ireg ve Medgyes pusztákkal hozható kapcsolatba (III. 441: Meggyes-Ireg és 430: Ireg). Az előbbi ma Újireg községnek felel meg. A falunk pedig azonos a mai Medgyespusztával (MHSz) Tolna megyében.

⁸² 1570 Timár: 2900 akcsével. Deftereink nem ismerik e helységet. Az 1580. évi vlah-fejezet Gyilán alakjából kiindulva Gyilán (Gyálán) faluval azonosítottuk (Cs. III. 427; Lipszky V 24). Megfelel a mai Kisgyálán községnek (SMFN. 435), Somogy megyében. A vele együtt említett pusztá azonosításával és fekvésével kapcsolatban nincs támpontunk, olvasata is kétséges.

⁸³ 1570 Timár: 500 akcse bevétellel. Velics I, 333: Nagy-Karta. Merse falu néven írták be az 1565. és 1570. évi tahrir-defterikben Alsó-Merse pusztával a koppányi náhijében. Cs. II. 629: Merse; Lipszky V 25. Ma azonos a Gölléhez tartozó Mersi-pusztával (SMFN. 417), Somogy megyében. Kis-Maros pusztá pedig 1552-től kezdve szerepel a koppányi náhijében (Pusztamarod, Maros és Pusztamaros neveken). Cs. III. 440; Lipszky U 25. A ma Alsómarosd (SMFN. 377) lakott hellyel azonosítottuk Somogyszil és Várong mellett Somogy megyében.

A VLAH FAL VAK A KOPPÁNYI SZANDZSÁKBAN (1570)

A valóság és a fantázia mezsgyéjén éltük meg a magyarságot

Beszélgetés Tüdös S. Kingával

*A történelemszakma elsősorban a székelyföldi kutatásaid alapján ismeri a neved. A téma-
választásod nem volt véletlen, hiszen szűkebb pátriád Háromszék. Beszélgetésünk elején
a családi kötődésedről, gyermekkorodról kérdezlek.*

Gyermekkorom legfontosabb stációja Közéapajta volt, ahol nagyszüleim éltek több évszázadra visszatekintő életüket. Apai ágról rokon Benkő József, a polihisztor, több más rokonnal együtt ott nyugszik a temetőben. Édesanyám árkosi születésű árvaleány volt. Állandó betegsége miatt gyermekkorom nagy részét a nagyszülőknél töltöttem. Amit ott, abban az erdővidéki kis faluban magamba szívtam, még ma is éltem. Mindvégig irányt és határt szabott egyéni és közösségi érzéseimnek. Rendje volt ott mindennek, a reggelnek s az estének, a felkelésnek és lefekvésnek, a munkának és az ünnepeknek. Nem hallottam zsörtölődést a falustársak részéről, ha korán reggel etetni kellett az állatokat vagy kaszálni, takarni menni a rekkenő hőségben. Visszagondolva, ilyen „kerek világot”, egységet ember és természet között sehol nem tapasztaltam. Hát ebből élek még ma is, kiapadhatatlan energiaforrás, s abból, hogy hosszú utat megtéve ismét itthon lehetek, az én hegyeim között, ráadásul nem megkeseredett lélekkel, hanem azzal az érzéssel, hogy ez másként nem is történhetett volna. Pedig az út hosszú volt: Budapest, Torontó, Bukarest.

Elemi iskoláimat szülővárosomban, Sepsiszentgyörgyön és Közéapajtán végeztem. Emlekeimben mégis a kis falusi iskola él, egy nagy teremben sok gyerek, közöttük én az ún. városi leányka. Tulajdonképpen ezt nem éreztem, épp olyan rakoncátlan csínytevőként viselkedtem, mint a többiek. De valami más is történt velem. Egyszer levelet bontottak a nagyszüleim. Sokan álltak a garádcson, s rémülettel olvastak arról, hogy anyám ruháját majd hogyan alakítsák át nekem, aztán még Isten tudja, mit csináljanak. Semmit nem értettem a történetekből, csak álltam és próbáltam megfejtetni azt a döbbenetet, ami az arcukra kiült. Egyszerűen nem tudtam felfogni, mi történik. Valószínű, az őrangyalom nem engedte, hogy átéljem e rettenetet, ugyanis ezt követően édesanyám, mint már sokszor, ismét felépült. Tehát gyerekkorom állandóan az anya-elvesztése körül forgott. Ott volt még egy kisebb fiútestvérem is – a Duna TV székelyföldi tudósítójának egyike immáron tizenöt éve –, akit imádtam, s úgy védtem, mint a szemem fényét. Napközibe többnyire én hordoztam. Egyik alkalommal zokogva találtam rá, s mikor kiderült, ki volt az okozója sírásának, sarokba szorítottam az éppoly retteget kislányt és megígértem neki, ha még egyszer bántja az öcsémet, otthon nekünk sok fakánalunk (főzőkanál) van, s holnap az egyiket megmutatom neki. Így is történt, másnap az egyenruhám övébe dugott fakánállal mentem utána, de békében találtam, így fegyvernemem hatékonyságának bemutatása elmaradt. Tipikus rák jegyében született gyermek voltam, foggal-körömmel ragaszkodtam az anyám-mieink iránt, s az maradtam felnőttként is.

Sepsiszentgyörgyön az ötvenes évek elején megszüntetett katolikus nővérek gondozta iskolában, azaz annak utódjába jártam. (Ma Mikes Kelemen Líceum). Amikor 1954-ben tanulni kezdtem, az apácákat már elhurcolták. Negyedik elemiben ismét történt velem vala-

mi szokatlan. Akkor – Romániában, de gondolom Magyarországon is – a szovjet nevelési módszer hatására ún tehetségkutatók járták az iskolákat és keresték a valamire-tehetséges gyerekeket. Engem – úgy döntöttek, jó sportoló lesz belőlem – Brassóba vittek. Ismét nem értettem, mi mire jó. Miért kellett elhagynom az otthont, azt a környezetet, ahol csak magyarul beszéltek, s bejönnöm egy zömében román közösségbe, ráadásul román nyelvtudás nélkül tanulni a fizikát, matematikát s még Isten tudja, milyen hókusz-pókuszt, amiből természetesen alig értettem valamit. A Cenk alatti iskola megtette a hatását, románul nem tanultam meg, sőt élsportoló sem lett belőlem. Hamarosan a túlzott igénybevételtől izületi gyulladást, szívreumát kaptam – ma már tudom, hogy nemcsak attól. Ez a betegség akkor gyakori volt. Így hamarosan ismét hazakerültem. Hogy milyen erős volt az otthon utáni vágy bennem, ez is bizonyította. Inkább a betegségbe menekültem, mint távol lenni a szüleimtől. De ezt csak most tudom, akkor az ösztön vezérelt, és a szervezetem csodálatosan reagál minden gondolatomra. Ezt körülbelül egy fél éves kórházban fekvés, majd egy fél éves otthoni pihenés követett. Az ágyam volt a kis birodalmam, egyebek között egy imádságos könyvvel, amelyből rendszeresen imádkoztam reggel, délben és este.

Felgyógyulva egy újabb osztályba kerültem. Már az első időkben kialakult az a baráti közösség, akikkel az iskola elvégzéséig együtt maradtunk. Hat lány, akik soha nem veszedtünk, mindent együtt csináltunk, terveztük a bulikat, a ruhákat, ki-kivel jön, milyen ételt készítünk. Jártunk színházba, biciklizni Málnásra, a Rétyi-tóhoz, megtanultunk az Olton úszni. Sátoroztunk Tusnádon egy-egy apuka felügyelete alatt, vagy verődünk „bandába” a Szent Anna tónál, loptuk el éjszakánként az ellentábor ivóvizét, amelyet a tó közepén őriztek tutajra kötve, ejtettünk egymás táborából foglyokat az ott táborozó kolozsvári, marosvásárhelyi magyar diákok köréből. Ez egy olyan eldugott magyar világ volt, táborozó diákokkal. De amikor nyilvánosságra került a táborozás ténye s főként a gyülekezet „etnikuma”, megjelentek a „securisták”, majd lábon lőtték az egyik diákot, s ezzel minden megváltozott. Oda lett a Szent Anna tóparti ifjúkor. Azt, hogy mindennek részese lehettem, az életem előbbi kudarccal végződő történéseinek köszönhettem. Mindannyian elhatároztuk, hogy egyetemet végzünk. S néhányuk kivételével így is történt. Közöttük talán én voltam a leghatározatlanabb, mintha éreztem volna: megkapod, ami neked kijár. Így is történt, megkaptam. Abban az időben ugyanis a magyar fiataloknak leginkább Kolozsvár jelentette a csúcsot és a lehetőséget a továbbtanulásra, ahol bejutva a román egyetemekre mégis magyar kulturális közegben maradhattak. Mi, barátnők egyszerre indultunk útnak abban a reményben, hogy majd egyszerre jövünk haza, majd egy ma kertvárosnak nevezett részben fogunk lakni, segítjük egymást a gyerekneveléstől kezdve mindenben. Lesz ott majd mérnökember férj (lett is), idegen nyelvtanár (lett is), magyar tanár (lett is), pszichológus (lett is) – de nem ott és úgy, ahogyan azt elterveztük. S ez így volt rendjén. Azt azonban megjegyzem, hogy iskolatársaim zöme itthon maradt.

Mesélj a további tanulmányaidról! Hogyan kerültél Budapestre?

Sok embernek zökkenőmentesen alakul az élete. Én nem tartoztam közéjük. Engem, épp amikor már jól éreztem magam, de leginkább megszoktam egy élethelyzet játékszabályait, mindig kiemelt a sors, s egy másik helyzetbe sodort. Ott aztán újabb szereptanulás következett. Mivel a pszichológia iránt mindig érdeklődtem, előbb Kolozsváron próbáltam szerencsét. Nagyon nehezen lehetett bejutni, s én nem tartoztam az „erősek” közé. Szüleim nagy bánatára – kevésbé az enyéimre, én nem bántódtam annyira. Éreztem vagy már megtanultam (?), hogy minden kudarc csak a javamat szolgálja. Így történt ezúttal is. Csodával határos módon kerültem Budapestre. Az első akkordot a volt iskola igazgatónóm, Székely Margit eltörött cipősarka ütötte le. Sántikálva bandukolt hazafele, édesanyámmal utána